

me'a 2: Te hapa'o-inga o te ono henua o tenga henua tumu haka tere e te fisco, he vai o runga he nga piru o raro:

- he ui ki te ngangata henua ra'e ana ki te kerī , ana to'o ro.
- he rarama riva-riva o te me'a ino henua o kerī vave ro mai.
- he vahi te ono henua ki te ngangata henua máu o te anga o te kerī.
- he a'uha'u te me'e haka ino o te anga rake-rake i ana kerī te henua.

¿pehé ana haka koni te tikanga ora o te henua kanaka, i te titi'inga i te haite-inga koia ko te kumi vai tehe ena?

- Ka oho titika ki te Conadi, mo nono'i te tara mo te anga haka tika te prau henua O'ou.
- ka kimi te Kope hokorua íte lei, mo riva-riva inga te anga haka tika te ture henua hai vanaga ki te rua kope mo haka tano te vahi'enga o te nga henua tatake o ture ro roa-roa i te horo ture.

¿PEHÉ KOE ANA ANGA MO TA'E TITIKA I TE VAHI-VAHIO, KO TE PAPA'I'INGA HAPE O TE NGA HENUA TUPUNA?

Ka horo te ture a rote piha papa'i (OIRS) o te hare fisco ta'e móa to'u hatu-enga henua tupuna, mo haka titika i te me'e hape, ana ta'e hakarongo, ka horo ro ai a rote piha o te kope hatu kona. Ka papa'i riva-riva, e aha, e aha te me'e i hape, i ange hé, ko ai i hape ai, pehe te tika máu ko ia ko te papa'i to'u ingo'a, numera niu-niu, to'u kona noho te tahi me'e atu.

He tano mo pahono atu ki te 20 mahana, pé ira he kí te lei Tire.

He tano takora mo horo te ture a rote nu'una'a hokorua vara anga o runga o te tikanga ora tangata kanaka, mo máu te ture a rote hare nui horo ture o Tire, he me'a nei he horo ro ai Koe i to'u hora á, ina ko hakare ki ava'e o ta'e tano ro to'u horo-enga. mo te me'a nei he horo ro ai hai maori horo ture lei.

Prau haka íte.

He tikanga ora tangata o te nga henua tupuna kanaka

Te me'a háu nei o te anga'inga papa'a mo tapúra te tikanga ora tangata he Tapura Nui 169. O te OIT, he te tatara hapa'o o te KoroNui-Nui o te Ao Ta'atoa (ONU) o runga o te tikanga ora tangata, pé ira á te lei o te ngangata henua tupuna o Tire te lei 19.253 o runga o te hapa'o hanga o te ngangata henua tumu.

Mo ata íte koe he rara ki te

www.indh.cl [indhchile](https://www.facebook.com/indhchile) [@inddhh](https://twitter.com/inddhh)

Eliodoro Yáñez 832, Providencia, Santiago, Tel: (56-02) 887 88 00

HE TIKANGA TANGATA E O TE NGA MATA MATAMU'A

Tangata huru ké, huru ké tato'u, no atu to'u me'e nei, a roto o te hohonu e tahi no to tato'u huru. Ina e tahi tangata mo ki'i atu te rua vananga. Mo te hare Nui-Nui Tire he hapa'o ra i to tato'u tikanga tangata ora, no atu i to tato'u kona i poreko ai, i to tato'u haka'ara-enga, e te to tato'u Háu i poreko ai, ko ia ko hakatano tahi mai te nga lei, mo tu'u tahi mai tato'u e tahi no me'a huru.

Kite Aniva kanaka tahi, he hatura ro i te nohonga ananake-nake pahe hakatere'enga Henua e tahi, pé ira á to rau'a henua poreko, te natura máu o rau'a, mo ira ku va'a'i á te móa-hanga mo to rau'a hakatere'enga ora matamu'a á.

Te tikanga máu he me'a tika mo te Aniva ta'ato'a he tu'u ena pahe mata o te henua e tahi no, ana ai rau'a he hinarere o te ngangata tumu o te henua matamu'a ki a Tire. he ai to rau'a hakatere'enga máu, ko ia ko te huru matamu'a, o he ai e tahi no tumu matua.

Te tikanga ora tangata nei he tano takora mo te nu'una'a ka'i haka papa'i i te Conadi, pahe ha'aki e te pra'u tapura nui 169 o te OIT, me'a nei lei o Tire mai te matahiti 2009 matahiti tapúra iho e te háu Tire.

HE TIKANGA TANGATA O TE NGA HENUA MATAMU'A.

Ko haka tíka á te herenga o te ngangata ki to rau'a henua tupuna, he me'a pua'i mo to rau'a hakaterenga maramarama. O íra ko rava'a e tahi rave'a nu-nui mo haka hapa'o te nga henua noho rau'a, mai múa á, peira á ki te nga henua híko á e te etahi. Ko te nga henua ta'ato'a ko ia ko te ono natura o runga o raro, ko te vai takora.

¿E AHA ENA TE TIKANGA TANGATA O TE NGA HENUA NEI?

- Te tapura-enga o te nga henua, pahe me'a tangata hokotahi, ko ia ko te nga henua o te mata mahingo ana tapura ai.
- Te titi-enga o te te haite-enga tika o to rau'a henua he haka tano ro.
- Te hapa'o-enga o te nga henua ko te ono natura o runga, he tumu rahi, he vai o runga o raro, ko te ono rahi o te aro vaikava ta'ato'a.

¿PEHÉ ANA HAPA'O TE ONO HENUA O TE TUPUNA?

Te huru hapa'o mo te nga henua kanaka he me'e rahi, e tahi mo te nga henua mata mahingo máu, ko te nga henua ku tapura á pahe henua fisco, pe ira á te nga henua i anga e te hiva, ko toke mai, mai te henua tumu matua.

me'a 1: hapa'o-inga o te nga henua o roto mau o te nga henua máu o te tupuna:

- He kiahío te ono henua natura hai haka tere'enga tano o ta'e ripo'u ro apó era ana oho. (haka hapa'o-inga tano o rautú ro te henua) mo te ra'au tumu, mo te hí-enga o te ika, mo te hanga'i puá'a takora, ko te tahi me'e atu.
- Haka tere'enga tano ananake i te hatu-hanga te hakatere-hanga o te nga ono henua natura, no atu ana ai henua hakapapa'i e te fisco (he kona rahú'i mo te ono henua).
- He haka íte o te me'a (EIA) he nga ino takere he rautu henua, o te nga ui'inga ki te tangata (he ai te pra'u mo haka íte atu).

